

впливають з аналізу «стаціонарно перехідного» стану української інституціональної системи господарювання.

В статтє сквозь призму сущєствующих критериев оцєнки завершенности постсоциалистического хозяйственного транзита проанализировано нынешнее состояние экономики Украины.

1. Ильичев Р. Контакт есть, статуса нет // Бизнес. — 2004. — № 15 (534). — С. 26-29.
2. Институциональная экономика: новая институциональная теория: Учебник / Под общ. ред. А. А. Аузана. — М. : ИНФРА-М. — 2005. — 416 с.
3. Кобаль Г. Розовые очки для Конгресса // Экономические известия. — 2005. — № 108 (206). — С. 2.
4. Нестеренко А. Переходный период закончился. Что дальше? // Вопросы экономики. — 2000. — № 6. — С. 4-17.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. — М. : Начала. — 1997. — 189 с.
6. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: Формы, рынки, «отношенческая» контракция. — СПб. : Лениздат. — 1996. — 476 с.
7. Hayek F. A. The mirage of social justice. — L. : Routledge & Regan Paul, 1976.
8. Pistor K. Evolution of Legal Institutions and Economic Regime Transformation // Bank Conference on Development Economics in Europe on Governance, Egnity and Global Markets. — Paris, 1999.
9. Fukuyama F. Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity. — N.Y., 1995.

Т. В. Голикова

СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Розглядається еволюція наукових поглядів і концепцій формування державної регіональної політики з врахуванням реалій транзитивної економіки України, спрямованої на інноваційну модель господарського зростання.

Україна не перша і не остання країна, яка здійснює пошук механізмів і форм поєднання економічних інтересів держави та агентів адміністративно-територіальних утворень, що перебувають під її юрисдикцією. Потреба в критичному переосмисленні наявних концептуальних засад державної регіональної господарської політики в Україні на предмет їх «розв'язувальних здатностей» значною мірою зумовлена зміною режиму відтворення економічного життя в країні, зокрема його маркетингацією. В цьому плані насамперед, як уявляється,

---

© Т. В. Голикова, 2005

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2005. Вип. 37-38.

доцільно розібратися у сформованих наукових уявленнях про місію (призначення) регіональної господарської політики, роль держави в її здійсненні, місце цієї політики в системі державного регулювання економічного життя суспільства, її взаємозв'язок з макро- та мікроекономічною політикою, механізми реалізації зазначеної політики. Враховуючи перехідний стан, на якому знаходиться економічна система (і притаманний їй певний еkleктичний характер) розв'язання цього завдання ускладнюється тим, що майже не залишається місця для прямих запозичень стороннього досвіду. Однак, незважаючи на це, наукове обґрунтування подальшого вдосконалення системи державного регулювання територіального розвитку має спиратися на теоретичні надбання регіоналістики та сучасних економічних наук.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники еволюції наукових поглядів та теорій регіональної економіки розглядають останні за трьома напрямками розвитку наукової думки, представленими німецькою, стокгольмською, британською та американською, французькою школами.

Теорії розміщення продуктивних сил регіону. Розвиток статичних теорій розміщення окремо взятого підприємства (перша половина XIX ст. – Й. Тюнен, В. Лаунхардт, А. Вебер) або промислового виробництва, чи багатозаводської промислової фірми (А. Льош та ін.) продовжувався в напрямку збільшення числа факторів, які слід враховувати при розміщенні підприємств [24; 8]. Так, А. Вебером в остаточному підсумку аналізуються три фактори, що впливають на розміщення підприємств: транспорт, робоча сила і агломерація. А. Льош вважав необхідним брати до уваги податкову систему, державні кордони, технічний прогрес тощо. За висновком О. Кузнецової, динамічні теорії розміщення продуктивних сил (розвивалися впродовж XX ст.) відбивали нові тенденції у просторовій організації господарювання (наприклад, динамічна концепція Х. Хотеллінга, концепція продуктивно-виробничого циклу Р. Вернона). У рамках сучасних динамічних концепцій розміщення виділяються стадії територіального розвитку промислових фірм, на кожній з яких компанії керуються різними критеріями розміщення своєї діяльності [7, с. 51, 52].

Теорії регіонального зростання (неокласичні теорії і теорії кумулятивного зростання), що розвивалися в країнах Заходу, були тісно пов'язані з практичною діяльністю держави. Неокласичні теорії регіонального зростання засновані на виробничій функції (Х. Зіберт та ін.), в якій обсяг потенційно можливого виробництва в районі ставиться в залежність від таких видів витрат, як капітал, праця, земля і технічні знання. Для врахування географічних особливостей територій у моделі вводяться транспортні витрати і вплив соціальної системи. Х. Зіберт досліджує і зовнішні детермінанти економічного піднесення регіону, який має тісні економічні зв'язки з іншими регіонами країни і зарубіжними країнами [19]. Теорії кумулятивного зростання по-суті є синтезом неокейнсіанських, інституціональних, економ-географічних моделей та

французької урбаністичної школи. Дослідження представників цього напрямку наукової думки пов'язані з виявленням впливу на розвиток регіону (території): ефекту агломерації і розробкою концепцій «полюсів зростання» та «осей розвитку» (Г. Мюрдаль, Ф. Перру, П. Потье, Х. Ричардсон, Ж.-Р. Будвіль [22; 18; 14] та ін.); факторів розвитку периферійних територій регіону – дифузії нововведень (Дж. Фрідман, Т. Хегерstrand, М. Кондратьєв), залежності економічного піднесення регіону від потенціалу його експортної бази тощо [16; 25; 5].

Теорії державного регулювання економічного розвитку регіонів (або регіональної господарської політики), формування та розвиток яких пов'язують насамперед з працями А. Льоша, С. Денисона, Є. Гувера, Т. Хегерstrand [8; 25; 15; 17] та ін. Ці теорії і концепції певною мірою дають відповідь на два основних питання, а саме: про необхідність, цілі і об'єкти державного регулювання економічного розвитку регіонів та якими мають бути методи стимулювання економічного піднесення обраних регіонів.

Значні дослідження в області регіональної теорії проводилися й радянськими економістами та географами. Як відмічають дослідники вітчизняної наукової думки у сфері регіоналістики, самобутніми є праці представників університетської районної школи економічної та соціальної географії (Н. Баранський, І. Витвер і Ю. Саушкін) [7, с. 48, 49; 3, с. 56–62]. Теоретичне обґрунтування економічного районування та пов'язаного з ним формування господарських регіональних комплексів отримали розвиток в працях М. Колосовського [4].

Останнім часом вивченню регіональних проблем у вітчизняній літературі та на практиці приділяється багато уваги. І хоча видано чимало книг та статей з проблем регіоналістики, питання теоретичних основ регіональної економіки розглядалося поверхово (і лише в деяких з них). У зв'язку з цим нами зроблена спроба дослідити еволюцію регіональних теорій і концепцій з метою вичленення тих їх положень, на яких може базуватися наукове обґрунтування нової парадигми державного регулювання територіального розвитку України.

Основоположниками теорії державного регулювання економічного розвитку регіонів, якими вважаються А. Льош та С. Денисон [8; 15], закладено два принципово різних підходи до регулювання розвитку. Розбіжність думок представників зазначеного напрямку економічної думки спостерігалася навколо ролі й глибини впливу держави на процеси регіонального піднесення. Так, прихильники політики «м'якого» втручання («адаптори») обстоювали пом'якшення впливу стихійних ринкових сил і незначне коригування розвитку територій шляхом прискорення природних процесів стимулювання міграції робочої сили та інвестицій. Тобто завданням державного регулювання вважалося прискорення природних процесів без змін їх спрямованості (сформулював це положення А. Льош). За його висновками стимулювання економічного зростання ефективно

лише тоді, коли воно відповідає загальним тенденціям розвитку та розміщення підприємств (насамперед промислових), що визначаються інтересами приватних компаній. А це відбувається тоді, коли в нерозвинених індустріально регіонах наявні або виникають передумови для розвитку промисловості, які лише підкріплюються відповідною цілеспрямованою політикою держави. Однак, якщо держава намагається стимулювати економічний розвиток у заздалегідь непривабливих (зокрема на певному етапі розвитку країни) для приватних інвесторів регіонах, то її зусилля виявляються здебільшого малорезультативними.

Натомість прихильники активного регулювання («радикальні перетворювачі») виступали за проведення інтенсивного регулювання. С. Денисон будував свою теорію на прикладі регулювання депресивних районів Великобританії. Його увага зосереджувалася на методах впливу на географію промислових інвестицій (причому як портфельних, так і прямих, пов'язаних з централізованим контролем над розміщенням нових капіталовкладень у промисловість). На його думку, певний контроль держави є більш переважним, ніж субсидування інвестицій, оскільки такий контроль дозволяє вирішувати широке коло проблем, не пов'язаних з локальним безробіттям (таких, як зростаюча конкуренція у великих міських конурбаціях).

Розвиваючись, з одного боку, під впливом еволюції світових наукових поглядів (концепцій) і досвіду, надбання вітчизняних досліджень радянської доби з регіональної проблематики, а з іншого – реалій трансформаційної національної економіки, сучасна українська наукова думка і практика прямує трьома методологічними напрямками, а саме:

– розробка теоретико-методологічних основ управління соціально-економічним потенціалом регіону в умовах децентралізації (М. Чумаченко, С. Бандур, І. Терон [13; 2] та ін.) та формування нової парадигми державної регіональної політики (В. Поповкін – регіонально-цілісний підхід до економіки [9]; М. Долішній – генетико-еволюційна парадигма механізму регіональної політики [10, с. 14-17] та ін.);

– згладжування наявних відмінностей у розвитку регіонів та пошук механізмів державного сприяння проблемним регіонам і депресивним територіям (В. Поповкін, Б. Данилишин [9; 20] та ін.);

– обґрунтування напрямів розміщення продуктивних сил регіону та видів діяльності і механізмів стимулювання інноваційного розвитку економічних потенціалів регіонів (В. Поповкін, Д. Стеченко, Б. Данилишин, О. Амоша, Т. Голікова [9; 12; 20; 1; 6] та ін.).

Результати аналізу вітчизняних наукових праць останнього десятиріччя свідчать про орієнтацію парадигми нової регіональної політики на «адаптаційні» моделі державного регулювання економіки регіонів. При опрацюванні теоретико-методологічних основ державної регіональної політики акценти розставляються на необхідності державного впливу на процеси регіонального піднесення, цілях і об'єктах державного

регулювання, а також методах і засобах, з яких найбільш ефективними вважаються програмування, фінансові стимули, заохочувальні засоби ендогенного розвитку регіонів.

На початковому етапі розвитку регіональних теорій противники державного впливу на розвиток регіонів («неінтервенціоналісти») виходили з основного висновку неокласичних теорій про те, що з часом рівні економічного розвитку регіонів вирівнюються. Однак прибічники цієї наукової школи не заперечували необхідність виділення проблемних регіонів та надання їм фінансової допомоги на вирішення соціальних проблем. Прибічники ж активного державного втручання в регіональний розвиток, спираючись на теорії економічного зростання (а саме кумулятивного росту) та виходячи з поглиблення або збереження диспропорцій у рівнях економічного розвитку регіонів, навпаки, пропонували проводити активну регіональну політику. Ними сформульована мета регіональної політики — зменшення відмінностей в рівнях (або вирівнювання рівнів) економічного розвитку регіонів, причому під вирівнюванням розуміється не досягнення рівності, а згладжування відмінностей.

Ряд українських науковців [13; 9; 20 та ін.] в основу нової парадигми регіональної політики ставлять необхідність і можливість згладжування наявних відмінностей у розвитку регіонів (концепція зближення рівнів економічного розвитку регіонів). На думку В. А. Поповкіна, процес вирівнювання (коректніше, зближення) рівнів розвитку регіонів можна вважати закономірним. Він впливає не тільки з універсального закону пропорційного розвитку (в регіональній інтерпретації останнього передбачається і територіальна пропорційність), а й із закону вартості (зокрема, порівняння витрат і результатів функціонування економіки в територіальному аспекті) [9; с. 21].

Проте в багатьох неокласичних моделях зростання мається на увазі тенденція до вирівнювання міжрегіональних розбіжностей шляхом переміщення капіталу із високорозвинених районів з пониженою прибутковістю інвестицій у менш розвинені (але тих, що мають велику доходність капіталовкладень). Рівень заробітної плати, навпаки, нижчий в менш розвинених районах, тому трудові ресурси переміщуються у високорозвинені регіони [11]. Для більш пізніх неокласичних моделей характерне більш обережне ставлення до зближення рівнів економічного розвитку регіонів. Ще А. Льош відмічав, що тенденція до вирівнювання під впливом лише ринкових стихійних сил може реалізовуватися досить повільно. Х. Зіберт звертає увагу навіть на можливість розбіжності темпів зростання деяких районів на певному етапі. Теорія нерівномірного регіонального розвитку по-суті є синтезом теорії полюсів зростання Ф. Перру, теорії дифузії інновацій Т. Хегерстранда та теорії великих циклів («довгих хвиль») М. Кондратьєва [8; 19; 22; 25; 5].

Незважаючи на доцільність орієнтації сучасної української науки і практики взагалі на «адаптаційні» моделі регіональної політики, частина заходів державного регулювання повинна бути все ж спрямованою на стимулювання зростання найбільш проблемних регіонів. Як відмічають українські вчені, ця теза значною мірою пов'язана з питанням територіальної справедливості (під якою на практиці частіше за все розуміється перерозподіл коштів на користь проблемних регіонів) і економічної ефективності національної економіки. При реалізації принципу територіальної справедливості мається на увазі, що розподіл доходів між територіями (як і розподіл доходів у суспільстві в цілому) має бути, з одного боку, спрямований на забезпечення мінімальних потреб усіх членів суспільства, а з другого – на дотримання оплати за принципом «хто більше створить, той більше отримає» [1; 9; 12; 2; 10; 20; 1; 6] та ін. Позитивний ефект від нього полягає у тому, що, по-перше, несправедливість та нерівність обумовлюють неповноту використання потенціалу розвитку регіонів; по-друге, накопичені диспропорції у розвитку можуть призвести до соціального вибуху, який може змести будь-яку несправедливу (хоч і спрямовану на ефективність) систему задовго до того, як вона дасть очікуваний ефект. Проблема досягнення мінімально необхідного рівня «територіальної справедливості» насамперед може і повинна вирішуватися в основному за рахунок поточної фінансової допомоги проблемним регіонам. Однак у деяких випадках цього може виявитися недостатньо (особливо коли має місце високий рівень безробіття).

Значний вклад у теорію регулювання економічного розвитку регіонів вніс Е. Гувер [17]. Він приділяв увагу таким аспектам регіональної політики, як більш оптимальне розміщення приватних підприємств і вплив на економіку проблемних регіонів, що стимулює зростання виробництва та покращує структуру господарства регіону. Заходи регулювання ним поділялися на: такі, що пом'якшують негативні наслідки дії стихійних ринкових сил і такі, що дозволяють покращати ситуацію із зайнятістю наявних господарських ресурсів в довгостроковій перспективі. Він також відмічав необхідність здійснення селективного регулювання щодо різних галузей економіки та залежно від стану господарської кон'юнктури.

Причини, завдяки яким компанії обирають для своєї діяльності той або інший регіон, розглядаються теоріями розміщення, які розвивалися у формі статистичних та динамічних моделей. Потенціал динамічних моделей ще не вичерпано. На думку О. Кузнецової, це пов'язано з тим, що: ієрархічно-хвильовий характер розповсюдження підприємств по території означає, що диспропорції між регіонами у продовж часу не можуть зникнути, завжди будуть залишатися передові в економічному відношенні регіони (тобто завжди будуть з'являтися центри зародження нововведень); існують різні фактори розповсюдження підприємств, і один з них — економічна політика регіональних влад; навряд чи можна з впевненістю стверджувати, що розрив між регіонами-лідерами та регіонами-

аутсайдерами постійно збільшуватиметься, як це вважають прибічники кумулятивних теорій регіонального зростання, оскільки у регіональному зрізі капітал перетікає з великих економічних центрів до периферійних районів (їх відсталість пояснюється скоріш постійним запізнюванням з прийняттям нововведень різного плану); диспропорції, що склалися в рівнях економічного розвитку регіонів, не є раз і назавжди заданими (оскільки центри зростання можуть виникати в нових місцях, в тому числі в раніш периферійних районах) [7, с. 60, 61].

Згідно з концепцією Ж.-Р. Будвіля, розвиток регіонального господарювання не відбувається рівномірно в усіх його складових — завжди існують динамічні (так звані «пропульсивні» його галузі), які є рушійними силами розвитку всієї національної економіки та виступають своєрідними «полюсами зростання» останньої. За моделлю господарських взаємозв'язків типу «витрати-випуск» В. Леонтьєва, ефект нововведень розповсюджується на все національне господарство (ефект дифузії). Завдяки процесу концентрації виробництва пропульсивні його галузі зосереджуються в певній точці (районі) — «центрі (полюсі) зростання» [14]. Серед цих полюсів виділяються: малі та середні класичні міста, що спеціалізуються на галузях третинного сектору суспільного виробництва та обслуговують оточуючу сільську місцевість; промислові міста середнього розміру з диверсифікованою структурою господарства, що розвиваються за рахунок зовнішніх впливів; великі міські агломерації з багатогалузевою структурою господарства, яке містить пропульсивні галузі, чим обумовлює автономність економічного зростання; полюси територіальної інтеграції, що охоплюють декілька міських господарських комплексів та визначають перебіг еволюції просторових структур. За висновком Х. Ричардсона, автономне зростання притаманне лише верхнім ієрархічним рівням центральних місць, тоді як зростання низових територіально-господарських структур визначається механізмами дифузії нововведень [18]. Тобто розбудована поліареальна структура з потужною периферією, коли набагато більше й полюсів зростання, й дифузія нововведень розповсюджується на значно більшу периферію. Чим більш розвинена структура полюсів зростання, тим вище ефективність стимулювання економічного розвитку найбільш відсталих в економічному відношенні регіонів.

Згідно з іншою точкою зору на проблему стимулювання територіального піднесення існує зворотнопропорційна взаємозалежність між «територіальною справедливістю» та економічною ефективністю. Тобто, за висновком Е. Куклінськи, стимулювання економічного розвитку проблемних регіонів безперечно призводить до зниження економічної ефективності [21]. Виходячи з цього положення, Е. Куклінськи та інші дослідники розмірковують про бажаність переходу від концепції регіональної політики, спрямованої на зменшення територіальних диспропорцій, до концепції територіальної конкуренції. У зв'язку з цим

проблему регіонального розвитку слід розглядати в рамках інноваційних моделей розвитку економічних потенціалів регіонів, а також структуроорієнтованої регіональної політики. Якщо спиратися на динамічні теорії розміщення підприємств, насамперед, на окреслену в їх рамках дифузію нововведень, то необхідно застосовувати «адаптаційну» модель регіональної політики, що на практиці передбачає стимулювання економічного розвитку в тих регіонах, які в першу чергу будуть зачеплені дифузією нововведень (або, принаймні, в тих регіонах, які нею взагалі можуть бути зачеплені). Однак в українській науці ще й досі не сформовано більш-менш закінчених відповідних концептуальних положень — вітчизняні дослідження зосереджені на регіональних інноваційних формах (СВЕЗ, технопарки, технополіси, ФПГ тощо), вдосконаленні державних механізмів, важелів, інструментів, розбудови відповідного інституціонального середовища, що спрямовані на забезпечення та стимулювання інноваційного розвитку економічних потенціалів регіонів.

Теорії структуризації та ефективної організації економічного простору спираються на функціональні властивості форм просторової організації виробництва і розселення — промислових і транспортних вузлів, агломерацій, територіально-виробничих комплексів, міських і сільських поселень різного типу. Отримала широке визнання теорія полюсів зростання, яка посилює теорію центральних місць В. Кристаллера, використовуючи більш сучасні досягнення економічної науки (зокрема, метод «витрати-випуск» В. Леонтьєва). Разом з тим вона в багатьох відношеннях стикається з теорією виробничо-територіальних комплексів М. Колосовського [7, с. 64–66].

Економіко-географічні дослідження у сфері територіальної концентрації продуктивних сил дозволили виявити моноцентричні та поліцентричні міські агломерації. За висновком Х. Ричардсона [18], саме регіональна агломераційна економія відіграє ключову роль у територіальній організації господарювання (стимулюючи інноваційну активність та зростання продуктивності праці), справляє визначальний вплив на вибір місця розміщення підприємств. У рамках сучасних динамічних концепцій розміщення виділяються стадії територіального розвитку промислових фірм, на кожній з яких компанії керуються різними критеріями розміщення своєї діяльності. Так, М. Сторпер й Р. Уолкер виділяють чотири таких етапи: «локалізація» – розміщення нових промислових фірм і підприємств на нових територіях; «селективна субурбанізація» – нарощування потужностей цих фірм у міру укріплення їх ринкових позицій на споконвічно обраних територіях; «дисперсія» – просування промислової фірми далі на периферію; «переміщення центра ваги в розміщенні» – перенесення виробництва під впливом оновлення промислової структури (наприклад, на основі технологічних нововведень), через зміну структури попиту, характеру еволюції старих галузей і виробництв. Фірми – носії процесів оновлення – часто-густо розміщуються

за межами раніше виниклих великих промислових центрів, що повертає процес на стадію «локалізації» [23].

Традиційно в країні розвиваються концепції регіональної цілісності та комплексотворення, розміщення промислово-виробничого потенціалу та видів діяльності, що по-суті є головним завданням регіональної структурної політики [13; 9; 12; 10; 20; 1; 6]. Вкрай актуальним для зростання національної економіки є проведення виваженої структурної політики, сформованої як результат узгодження національних, галузевих та регіональних пріоритетів. Структурні перетворення можуть і повинні регулюватися за допомогою широкого спектра заходів структурно-інвестиційної, бюджетної, кредитної, податкової, торговельної та науково-технічної політики, системи держзамовлень, а також через управління державною власністю, заходи адміністративного контролю [20; 1].

На основі викладеного, можна зробити висновок, що, враховуючи особливість сучасного (перехідного) стану національної економіки, система державного регулювання регіонального піднесення має бути ринково орієнтованою та спиратися на усі перелічені напрями теорій (концепцій) регіональної політики. Парадигма нової регіональної політики, окрім соціальної орієнтованості та втілення принципу територіальної справедливості, має бути адекватною стратегічним цілям економічного зростання – спрямованою на інноваційний тип економіки, розбудову економіки знань, розміщення інноваційних форм господарювання і т. д., на що слід задіяти багатий арсенал державних механізмів (методів, інструментів). Ознакою її формування має стати реалізація принципу регіонального саморозвитку, перенесення відповідальності за розвиток регіонів та відтворення людського капіталу на місцеві влади, що дозволить значно повніше враховувати інтереси територіальних співтовариств в ході процесу координації діяльності центру і регіональних та місцевих влад тощо.

Рассматривается эволюция научных взглядов и концепций формирования государственной региональной политики с учетом реалий транзитивной экономики Украины, направленной на инновационную модель хозяйственного роста.

1. Амоша О. І. Концепція інноваційного розвитку регіону. — Донецьк, 2002. — 172 с.
2. Бандур С. І., Заяц Т. А., Терон І. В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. — К. : РВПС України НАН України — ТОВ «ПРИНТ ЕКСПРЕС», 2002. — 250 с.
3. Гаврилов А. І. Региональная экономика и управление: Учеб. пособие для вузов. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 239 с.
4. Колосовський Н. Н. Производственно-территориальное сочетание (комплекс) // Вопросы географии.— 1947.— № 6. — С. 137.
5. Кондратьев Н.Д. Основные проблемы экономической статики и динамики. — М. : Наука, 1991.

6. *Конкурентоспроможність національної економіки* / За ред. Б. Є. Кваснюка. — Х. : Форт, 2005. — С. 213–225, 238–256.
7. *Кузнецова О.* Теоретические основы государственного регулирования экономического развития регионов // *Вопросы экономики*, — 2002. — № 4. — С. 46–65.
8. *Леш А.* География размещения хозяйства. — М. : Изд-во иностран. лит-ры, 1959.
9. *Поповкін В. А.* Регіонально-цілісний підхід в економіці — К. : Наук. думка, 1993. — 221 с.
10. *Регіональна політика та механізми її реалізації* / За ред. М. І. Долішнього. — К. : Наук. думка, 2003. — 503 с.
11. *Сапожников А., Смольников М., Васильев В.* Буржуазная региональная теория и государственно-монополистическое регулирование размещения производительных сил. — М. : Мысль, 1981.
12. *Стеченко Д. М.* Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб. — Вид. 2, випр. і доп. — К. : Вікар, 2002. — 374 с.
13. *Чумаченко Н. Г.* Очерки по экономике региона — К. : Наук. думка, 1995. — 338 с.
14. *Boudeville J.-R.* Problems of Regional Economic Planning. — Edinburgh, 1966.
15. *Dennison S.* The Location of Industry and the Depressed Areas. — London, 1939.
16. *Friedmann J.* Urbanization, Planning and National Development. Beverly Hills. — London, 1973.
17. *Hoover E.* The Location of Economic Activity. — New York, 1948.
18. *Richardson H.* Regional Growth Theory. — London, 1973.
19. *Siebert H.* Regional Economic Growth: Theory and Policy. — Scranton, 1969.
20. *Данилишин Б. М., Лібанова Е. М.* Основні завдання активізації соціально-економічної політики України. — К. : РПВПС НАН України, 1999. — 67 с.; *Дорогунцов С. І., Чернюк Л. Г., Борщевський П. П., Данилишин Б. М., Фащевський М. І.* Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України. — Київ, 2002. — С. 93.
21. *Куклински Э.* Региональное развитие — начало поворотного этапа // *Региональное развитие и сотрудничество*. — 1997. — Нулевой выпуск. — С. 3-7; *Growth Polis and Growth Centres in Regional Planning*. А. Kuklinski. (ed.). — Paris : The Hague, 1972.
22. *Myrdal G.* Economic Theory and Under-developed Regions. London, 1957. Основна праця Ф. Перру – «Економіка 20 століття», 1961 р.
23. *Storper M.* The Limits to Globalization: Technology Districts and International Trade. // *Economic Geography*. — 1992. — N 1. — P. 60-93; *Walker R., Storper M.* Capital and Industrial Location. In: *Progressive Human Geography*, 1981, p. 473-509 та ін.
24. *До основних праць названих вчених належать наступні: Тюнен Й.* Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства та національної економії, 1826 р.; основна робота *В. Лаунхардта* про раціональний штандорт промислового підприємства була опублікована 1882 р.; *Вебер А.* Про розміщення промисловості: чиста територія штандорта, 1909 р. (див. також: «Теория размещения промышленности» [с приложением работы Шлира «Промышленность Германии с 1860 г.»]. — Л.; М., 1926).
25. *До основних праць названих вчених належать наступні: Хегерstrand Т.* Дифузія інновацій як просторовий процес, 1953 р.; *Кристаллер В.* Центральні місця в південній Німеччині, 1993.